

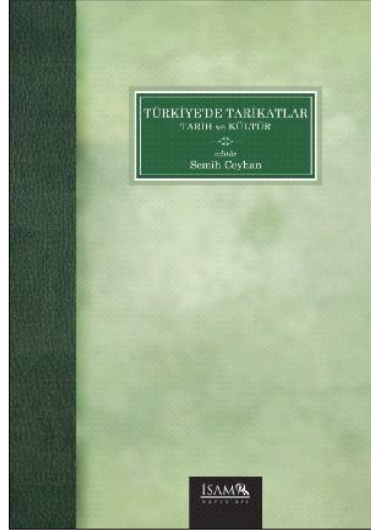
KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ

Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür, editör: Semih Ceyhan, İSAM Yayınları, İstanbul 2014, 1052 s.

Halil İbrahim ŞİMŞEK *

Editörlüğünü Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. Semih Ceyhan’ın yaptığı *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür* adıyla İSAM Yayınları tarafından basılan derleme bir kitaptır. Oldukça hacimli (1052 sayfa) ve güzel bir baskıyla okuyucuya sunulan eser alanında derinlemesine bilgi sahibi olmak isteyenler için önemli bir boşluğu dolduracak kaynak olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Burada değerlendirmesini yapacağım eserden daha önce ve biraz bundan farklı olmakla birlikte tarikatlar vasıtasıyla Osmanlı toplumunda meydana gelen edebî, mimarî, fikrî, toplumsal gelişmeleri içeren ve herbiri farklı kişi tarafından yazılan makaleler Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak’ın editörlüğüyle toplanarak *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*¹ adlı eserde yayınlanmıştı. Adı geçen bu eser özellikle lisansüstü derslerine devam eden öğrenciler ve tasavvuf hakkında ileri okumalar yapmak isteyenler için önemli bir müracaat kaynağı olmuştu. Fakat elimizdeki bu yeni eserde Ahmet Yaşar Ocak’ın çalışmasından bir adım daha öteye gidilerek belli bir düzen içinde tarikatların kuruluşlarından Osmanlı’ya

* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1 *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler: Kaynaklar, Doktrin ve Ayin, Erkân, Tarikatlar, Edebiyat, Mimarî, İkonografi, Modernizm*, haz.: Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, XXXV+876 s.

ve oradan günümüze kadar fikrî, kurumsal, sosyal ve tarihî seyirleri çeşitli açılardan incelenerek derli toplu bir şekilde ortaya konulmaktadır. Sözü edilen açılardan bakıldığında elimizdeki kitabın bu boyutta yazılan ilk eser olduğu söylenebilir.

Özellikle Osmanlı'dan Türkiye'ye tasavvufî düşünce ve hareketlerin seyrini inceleme açısından bu tür derleme çalışmalar birçok kitabın konusu olan araştırmaları bir araya getirerek belli sınırlar içinde iki kapak arasında okuyucuya sunulması büyük kolaylık sağlamaktadır. İleri düzey okumalara kaynak olabilecek yeni araştırma ve yayınlar hem nicelik hem de nitelik açılarından kayda değer bir boyuta ulaşmıştır. Türkiye'de yapılan yüksek lisans, doktora ve sonrası akademik çalışmalar sayıca oldukça çoğalmıştır.² Bunun yanı sıra farklı dillerde yazılmış bazı kıymetli eserler de Türkçeye çevirilerek geniş bir yazılı kaynak birikimi meydana getirilmiştir.

Elimizdeki esere teknik açıdan bakıldığında; kapağı, kullanılan kâğıt kalitesi, dizgi ve düzeni, seçilen yazı karakteri ve boyutu, baskı temizliği, tashihi, akıcılığı ve anlaşılabilirliği dikkate değer özellikleri olarak görülmektedir. Ayrıca her makalenin sonunda kaynakça (bibliyografya) kısmının olması akademik açıdan diğer bir önemli husustur. Derleme kitaplarda rastlanan makaleler arasındaki üslup ve imla kopuklukları veya farklılıklarına pek rastlanmaması da ayrıca ifade edilmelidir.

Eserde yer alan makaleler Prof. Dr. Mustafa Kara, Prof. Dr. Mustafa Tahralı, Prof. Dr. Reşat Öngören, Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz, Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç, Prof. Dr. Necdet Tosun, Prof. Dr. Hür Mahmut Yücer, Doç. Dr. Semih Ceyhan, Doç. Dr. Haşim Şahin, Yrd. Doç. Dr. Sezai Küçük, Yrd. Doç. Dr. Deya Çakır Baş, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Salim Güven ve Dr. Adalet Çakır tarafından yazılmıştır. Adları yukarıda zikredilen akademisyenler bu eserde yazdıkları konuların önde gelen uzmanlarından. Hatta bu yazarların aynı konular hakkında kitap düzeyinde akademik yayınları mevcuttur. Dolayısıyla elimizdeki bu kitabın akademik alanda önemli bir derleme olduğunu söyleyebiliriz.

Eser toplam 17 makale ve giriş kısmında yer alan iki ek yazıdan müteşekkildir. Giriş mahiyetindeki ilk makalede tarikat ve tekke kavramlarının açıklanmasından başlanılarak, ikinci ve üçüncü makalelerde Selçuklular'dan Os-

2 Türkiye'de Tasavvuf alanında yapılan akademik çalışmalar ve yayınların künyeleri için bk. www.tasavvufakademi.com

manlı'ya, onlardan Cumhuriyet Türkiye'si'ne tarikatların tarihi ve kültürel seyri ana hatlarıyla ortaya konulmuştur. Daha sonra 4'ten 17. makaleye kadar Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de yaygın olan Vefâiyye, Kâdiriyye, Sa'diyye, Rifâiyye, Ekberiyye, Şâzeliyye, Bektaşîyye, Mevlevîyye, Bedeviyye, Nakşibendiyye, Halvetiyye, Bayramiyye, Zeyniyye ve Celvetiyye şeklinde sıralanan on dört ana tarikat ile birlikte bunların çeşitli alt kollarına yer verilmiştir. Tarikatlar kurucu pîrlerinin vefat tarihlerine göre sıralanmıştır. Her tarikat anlatılırken editör tarafından belirlenmiş olan metot takip edilmiştir. Buna göre önce tarikatın kurucusu hakkında bilgi verilmiş, sonra söz konusu tarikatın ortaya çıkışı, yayılışı, varsa kolları, adâb ve usulüyle alakalı hususlar açıklanmıştır. Bu genel tasvirde sonra eserdeki makalelerin herbiriyle alakalı değerlendirmelerimi sırasıyla açıklayabilirim.

Giriş olarak değerlendirilen ve editör Doç. Dr. Semih Ceyhan tarafından yazılan birinci makalede tarikat ve tekke kavramlarının kelime ve ıstılahî anlamları verilerek bunların tarihi süreçte gelişimleri açıklanmıştır (ss. 27-38). Eserin girişi mahiyetindeki bu makaleyle tarikatlar alanına genel bir bakış oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu yazının ekinde Osmanzâde Hüseyin Vassaf'ın *Sefîne-i Evliyâ*³ adlı eserinin giriş kısmında yer alan "Tarikat-ı Aliyye" (ss. 39-46) ve Mehmed Ali Aynî'nin "Bizdeki Tarikatlar" (ss. 47-50) başlıklı yazıları alıntılanmıştır. Osmanlı'nın son döneminde iki önemli şahsiyet tarafından yazılmış olan bu metinlerin alıntılanmasıyla eserin konusuyla alakalı geçmişten günümüze bir bağ kurulmuş olduğu söylemek mümkündür.

Prof. Dr. Reşat Öngören tarafından yazılan ikinci makalede "Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar" (ss. 55-94) başlığı altında eserin ileriki sayfalarında yer alan yazılarda konu edilen tarikatlar ve bunlara müntesip sufilerin Osmanlı Devleti'ndeki konumlarına dair genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu makalede bahsedilen tarikatlardan Evhâdiyye, Kazeruniyye, Kübreviyye ve Semerkandiyye ilerleyen sayfalarda ayrı bir başlık halinde incelenmemiştir. Editörün bu tercihinde tarikatların yaygınlık durumları dikkate alınmış olabilir.

Prof. Dr. Mustafa Kara tarafından yazılan üçüncü makalede "Cumhuriyet Türkiye'sinde Tarikatlar" (ss. 95-132) yasal olarak tarikatların ilgası ve tekkelelerin kapatılmasından sonraki süreçte söz konusu hareketlerin seyri incelenmiş-

3 Hüseyin Vassaf'ın yazma hâlindeki bu önemli eseri Prof. Dr. Ali Yılmaz ve Prof. Dr. Mehmet Akkuş tarafından günümüz Türkçesine aktararak yayınlanmıştır. Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz.: Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Kitabevi, İstanbul 2006, c. 1-5.

tir. Bu makalede Osmanlı'nın son döneminde tarikatlar ve sufiler cenahında yaşanan gelişmelerin bir özeti sunularak Cumhuriyet sonrasında meydana gelen durum değerlendirilmiştir. Böylece baştaki bu üç makaleyle birlikte ileriki makalelerde karşılaşılabilecek bazı bağlantı kurma sorunlarının önüne geçilmesi sağlanmıştır. Sözü edilen bu ilk makalelerin öz ama akıcı üslubu insanın elindeki kitabın derinliklerine ulaşma arzusunu harekete geçirecek niteliktedir.

Doç. Dr. Haşim Şahin tarafından yazılan dördüncü makalede "Vefâîlik" hakkında geniş bilgiler sunulmaktadır (ss. 135-156). Genelde alanın uzmanları dışındaki kişiler tarafından pek tanınmayan Vefâîliğin piri Ebu'l-Vefa Bağdadî'nin hayatı (ö.501/1107), tarikatın kuruluşu, Selçuklular ve Osmanlı dönemlerindeki gelişimi, tarikatın bazı anlayış, fikir ve etkileri açıklanmıştır. Daha önce konu hakkında farklı kişiler tarafından yapılan çeşitli yayınlarda oluşan karışıklara değinilerek bazı tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Dr. Adalet Çakır tarafından yazılan beşinci makalede "Kâdiriyye" tarikatı hakkında geniş bilgi verilmektedir (ss. 159-220). Makalenin ilk kısmında Abdulkadir Geylanî'nin (ö.555/1160) hayatından bahsedilmekte (ss. 159-165), sonrasında Kâdiriliğin ortaya çıkışı, tarihsel seyri ve kolları (ss. 165-190), Kadirilikte seyir ve sülûk, adâb ve erkân gibi hususlar (ss. 191-204) ile Cumhuriyet'ten sonraki dönemde Türkiye'de etkin olmuş bazı Kadirîler (ss. 204-208) konuları incelenmiştir.

Prof. Dr. Hür Mahmut Yücer tarafından yazılan altıncı makalede "Sa'diyye" tarikatının kurucu piri Sadeddin Cebavî'nin (ö.575/1180) hayatı, tarikatın teşekkülü ve yayılışı, kolları, adâb ve usûlüne dair bilgiler verilmiştir (ss. 223-281).

Prof. Dr. Mustafa Tahralı tarafından yazılan yedinci makalede "Rifâiyye" tarikatı; kurucu pîri Ahmed er-Rifaî'nin (ö.578-1182) hayatı, tarikatın teşekkülü, yayılışı, kolları, Anadolu'daki izleri, adâb ve usulüne dair bilgiler yer almaktadır (ss. 285-334).

Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç tarafından yazılan sekizinci makalede "Ekberîyye" tarikatı; pîri İbü'l-Arabî (ö.638/1240), eserleri, seyir ve süluk anlayışı, tesirleri ve Ekberî gelenek hakkında bilgi verilmiştir (ss. 337-370).

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Salim Güven tarafından yazılan dokuzuncu makalede "Şazeliyye" tarikatı; kurucu pîr Ebu'l-Hasan eş-Şazeli (ö.656/1258), tarikatın teşekkülü, Usulü, yayılışı, kolları, Anadolu'daki Şazeliyye tekke ve şeyhleri hakkında bilgiler yer almaktadır (ss. 373-443).

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak tarafından yazılan onuncu makalede “Bektâşîyye” tarikatı; kurucu pîr Hacı Bektaş Veli (ö.669/1271), tarikatın teşekkülü, gelişimi, Bektaşîliğe tesirler, tarikat erkânı ve Baktaşîliğin siyasî ve toplumsal etkileri gibi hususlar arabaşlıklar altında incelenmiştir (ss. 447-486).

Yrd. Doç. Dr. Sezai Küçük tarafından yazılan onbirinci makalede “Mevlevîlik” tarikatı; Mevlânâ’nın (ö.672/1273) hayatı, Mevlevîliğin kuruluşu, gelişimi, Mevlevihâneler, Mevlevîliğin siyasi ve toplumsal etkileri, adâb ve erkân ile Cumhuriyet sonrasında Mevlevîlik konuları açıklanmıştır (ss. 489-544).

Yrd. Doç. Dr. Deya Çakır Baş tarafından yazılan onikinci makalede “Bedevîyye” tarikatı; Ahmed el-Bedevî’nin (ö.675/1276) hayatı, tarikatın teşekkülü ve yayılması, kolları ve etkileri, usûlü konuları ele alınmıştır (ss. 547-608).

Prof. Dr. Necdet Tosun tarafından yazılan onüçüncü makale “Nakşibendiyye” tarikatı; Bahâeddin Muhammed Nakşibend el-Buharî’nin (ö.791/1389) hayatı, tarikatın teşekkülü, tarihî seyri, yayılması, kolları, etkileri, Cumhuriyet’ten sonra Türkiye’de Nakşibendîler ve tarikatın usûlü konuları incelenmiştir (ss. 611-692).

Doç. Dr. Semih Ceyhan tarafından yazılan ondördüncü makalede “Halvetiyye” tarikatı; pîri Ömer el-Halvet’î’nin (ö.750/1349) hayatı, tarikatın teşekkül süreci, Anadolu’ya ulaşması ve yayılışı, kolları ve şubeleri, usûlü, Cumhuriyet sonrası Türkiye’de halvetiliğin durumu hakkında geniş bilgiler yer almaktadır (695-778).

Doç. Dr. Haşim Şahin tarafından yazılan onbeşinci makalede “Bayramiyye” tarikatı; kurucu pîr Hacı Bayram Veli’nin (ö.833/1430) hayatı, şeyhi Hamidedin Aksarayî’nin (Somuncu Baba) (ö.815/1412) ona tesiri, tarikatın teşekkül aşaması ve yayılışı, etkileri, kolları ve usûlü konularında bilgiler verilmiştir (ss. 781-847).

Prof. Dr. Reşat Öngören tarafından yazılan onaltıncı makalede “Zeymiyye” tarikatı; kurucusu Zeynüddin el-Hafî’nin (ö.838/435) hayatı, tarikatın teşekkülü ve yayılışı, Anadolu’ya ulaşması ve burada yayılmasını sağlayan Zeynîler, usûlü konularında geniş bilgiler mevcuttur (ss. 851-926).

Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz tarafından yazılan onyedinci makalede “Celvetîlik” tarikatı; celvet terimi, tarikatın pîri Aziz Mahmud Hüdayî’nin (ö.1038/1628) hayatı, tarikatın teşekkül süreci ve buna âmil olan şahıslar, yayılması ve kolları, Anadolu’da Celvetîler ve tekkeleri, tarikatın erkân ve usûlü incelenmiştir (ss. 929-978).

Eserin son kısmına aramayı ve yararlanmayı kolaylaştıracak şekilde; kavram, şahıs, eser ve yer isimlerinin yer aldığı oldukça kapsamlı bir dizin eklenmiştir (ss. 979-1052).

Genel olarak eserde Osmanlı'dan bugüne yaygın olan tarikatlara yer verilmesine rağmen Kazerûnîlik, Kübrevîlik, Sühreverdîlik ve Safevîlik gibi belli dönemlerde Osmanlı topraklarında etkin olmuş diğer bazı tarikatların da kitaba dâhil edilmesi daha kapsamlı olmasını sağlayabilirdi. Ancak kitabın tek cilt olarak tasarlanması ve belli bir sayfa ile sınırlandırılma zarureti editör Semih Ceyhan'ı böyle bir tercih yapma durumunda bırakmış olabilir.

Yazımın konusunu teşkil eden bu eserden sonra bir tarikatlar ansiklopedisi tarzında kitabın hazırlanması zorunlu hale gelmiştir. Söz konusu bu eserde belli bazı tarikatlar ve onların tarihi seyirlerinde ortaya çıkan alt kollar belli bir düzende birkaç cilt halinde hazırlanmalıdır. Ayrıca tarihten günümüze meşhur olmuş sufilerin atıldığı ansiklopedik bir esere daha ihtiyaç duyulmaktadır. Her ne kadar *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'*nde⁴ işaret ettiğimiz konuları içeren maddeler de bulunan bu devasa eser sadece tarikatları ve sufileri içerecek bir ansiklopedinin yerini doldurmamaktadır. Böyle bir büyük tecrübenin ışığıyla yeni çalışmalar ortaya konulmalıdır. Artık Türkiye'deki akademik yapı ve meydana getirilen çalışmalar bunların hazırlanmasına imkân tanıyacak niteliktedir.

Kitapta konu edilen tarikatların ansiklopedi maddesi boyutlarının ötesinde daha etraflı bir şekilde incelenmiş olması, her tarikatın ele alınışı ve anlatımında belli bir bütünlüğe dikkat edilmesi, birçok ayrıntıya yer verilmesi ve bunların anlaşılabilir akademik bir dil kullanılarak açıklanması okuyucuların ondan daha geniş bağlamda yararlanmasını sağlamaktadır.

Böyle değerli bir kitabın editörlüğünü başarıyla gerçekleştirerek bize sunan kıymetli araştırmacı Doç. Dr. Semih Ceyhan'ı kutluyor, kendisine Yüce Allah'tan sağlıklı bir ömür dileyor ve benzer çalışmalar beklediğimizi iletiyorum.

4 *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988-2013, c. 1-44.